

SVEIKATOS FILOSOFIJA VYDŪNO DRAMOSE

Rima Palijanskaitė

Grožinę Vydūno kūrybą priimta „tyrinėti kaip tekstą, esantį tarp literatūros ir filosofijos“ (6, 8), tad šiame straipsnyje į Vydūno dramą žvelgiama kaip į tekstus, galinčius padėti geriau suvokti jo sveikatos filosofiją. Vydūnas „mokslinį pažinimą jungia su dorove, o meną su gyvenimo praktika“ (8, 337), tad apie žmogaus gyvenimo kokybę ir sveikatos veiksnius kalbama visuose jo kūrinuose. Iš jų išskirtini du veikalai – tai drama „Pasveikimas“ („teigiamos pajuokos vaidinys“), išryškinanti žmoniškumą kaip sveikatos pagrindą ir triveiksmė drama „Varpstis“, gvildenanti sveikos gyvensenos ir blaivybės klausimus.

„Vydūno dramose geidė žmogui pasakyti, kad svarbiausia – ne kraujas ir kūnas, o ugnis ir dvasia. Ir kad svarbiausias teatro, kaip ir viso meno, tikslas – vaizduoti dvasios liepsnojamumą“ (5, 312). Šis *liepsnojimas* yra žmogaus sveikatos pagrindas, nes tai yra dvasios-sielos gyvybingumas – gebėjimas būti savimi, realizuoti savo vidines galias visuomenės (tautos) labui, taip įprasminant savąją būtį. Vydūno išvalgas, jo nagrinėjamus sąmonės būsenų kaitos, sąmonės ir pasąmonės ryšio, žmogaus esmės, *ašainės* sąmonės reiškinius analizavusi L. Astra įvardija pažinimu, kuriam šiuo metu pripažįstamas žmogiškojo pažinimo prioritetas (1, 41). Šiame straipsnyje mėginama pažvelgti į svarbiausias Vydūno dramose keliamas sveikatingumo idėjas, neliečiant lyčių kultūros ir visuomenės sveikatos klausimų.

PAŽINK PATS SAVE

Savęs pažinimo svarba pabrėžiama daugelyje Vydūno dramų. Dramoje „Sigutė“ našlaitė *Sigutė* klausia: „Iš kur aš? kas? kad taip kentėt turiu! [...] Ar bus kuomet tam vargū dar ir galas? / Tai nakčiai to nesižinojimo?“ (23, 7) „Pasaulio gaisro“ prologe, moksleiviams klausant mokslininkų aiškinimų apie aplinkos pažinimą, *Šviesveidis moksleivis* atsiskiria nuo jų ir, skaitydamas ant apgriuvusio graikų dievnamio užrašą *Pažink pats save*, klausia, ar šie žodžiai – „ne išminties ir viso mokslo pagrindas?“ (17, 10), ar pirmiausia neturėtume „tirti, iš kur ir kam ir kas žmogus?“ (17, 12) Jis kviečia pirmiausiai pažinti save, „nurinti savo esmę“ (17, 20) – tada ir aplinka, ir pasaulis, visuma atrodys kur kas turtingesnė.

Dramoje „Vergai ir dykiai“ *gydytojas Tautnoras* tvirtina, kad „žmogus vis palaimingas, kad jis klauso sielos balso“ (25, 36). Įsiklausydami į savo esmę, Vydūno herojai tampa harmoningomis ir stipriomis asmenybėmis, nes čia suranda darną kuriančiąją žmogiškosios prigimties galią. *Grožvyda* trilogijoje „Amžina ugnis“ vidinę išmintį jaučia tarsi savo širdyje degančią šventąją ugnį: „Rodosi, kad ji duota / ir kiekvienam, kaip amžina dalis, / jeib jį iškeltų pat į amžinybę, / ir jį mokintų vien apreikšti meilę“ (10, 93). „Lietuvos pasakėlėje“ pilnaverčio gyvenimo paslaptį *Sapniūtei* atskleidžia vizijoje pasirodęs *Angelas*, o *Tautvydai* dramoje „Probočių šešėliai“ – *Daiva*. *Vidės* klaidžiojimais ir kančios misterijoje „Jūrų varpai“ baigiasi tada, kai ji savo dvasioje-sieloje išgirsta „jūrų varpus“

(dieviškumą, savąją esmę): „Jūs mane išvadavote – Jūs, Varpai! / [...] Mano žvilgis skaidrėja! Mano siela praregi!“ (11, 123)

Apie žmogaus esmę (*ašainę sąmonę*) ir jos galias kalbama ne tik simboliais ar vizijomis, bet ir pasitelkiant savarankiškus mistinius personažus. Pagrindiniam misterijos „Ragana“ herojui *Arvydui* Dievop kilti padeda su jo paties esme sietina deivė *Milda*. Veikale „Nakvišos gėralas“ žmoniškumo deivė *Aura* gaivina *Nakvišos* apsvaigintus jaunuolius savuoju sąmonę skaidrinančiu gėrimu. Dramų herojai *Senutė*, *Keleivis*, *Vysuomis* keliauja po kraštą, žadindami žmoguje Žmogų, ragindami būti *sau-žmogumi*, žengti žmoniškumo taku ir nepamiršti, jog „kūnui ir širdžiai nešvariems pastojus, nyksta visas žmogus, nyksta visa tauta“ (21, 74). Pasak P. Bielskio, *Vysuomis* – „niekur kitur nesutinkamas personažas *Sqžinė*“ – jis esąs tarsi autoriaus valia ir idėja, probočių priekaištas tiems, kurie yra bailiai, prisitaikėliai, ne *sau-žmonės* (3, 146).

„Probočių šešėlių“ 2 dalyje „Ne sau žmonės“ vaizduojami baudžiavos laikai, kur kanklėmis nešinas senasis *Vysuomis* ragina būti savimi: „Dievo valia, matykita, yra, kad žmogus sau-žmogum būtų, o ne kitam. O pastojęs sau-žmogumi, tuomet gal būti žmogumi ir kitam, iš meilės, kaip brolis broliui.“ (21, 66) Kad žmonės taptų *sau-žmonėmis*, būtina suprasti, kas žmoniška, o kas ne: „baimės varomi“, svetimiesiems vergiškai paklūstantys ar savo pačių troškimams, geismams tarnaujantys – ne *sau-žmonės*. *Sau-žmogus* – savo esme gyvenanti, todėl harmoninga ir dvasiškai sveika asmenybė.

ŽMOGAUS PRIGIMTIES DVILYPUMAS

Pasak V. M. Putino, Vydūnas dramose „aistrų nevaizduoja ir emocijų, jausmų nežadina“ (8, 469), bet būtent čia mąstytojas regi vykstant didžiausias žmogiškąsias tragedijas ir sveikatos griovimą. Jo kūrinuose vaizduojamas vidinis žmogaus pasaulis ir jame vykstančios vidinės dramos. Vydūno žmogus yra „dvilypis: mirtingas savo laikiškais pavidalais, nemirtingas savo esme“ (9, 177). Jame *galynėjasi* primityvūs jausmai ir aistros su išmintimi ar sąžine – žmoniškumu (žmogaus esme). Paprastai „žmogaus prigimties dvilypumas atsiskleidžia ne psichologinėse situacijose, o prieš amžinybę arba prieš katastrofą atsidūrusių žmonių išpažintyse“ (6, 209-210), o jo prigimties *šešėlis* pastebimas ir kasdienybėje. P. Bielskis atkreipia dėmesį į Vydūno iškeltą „unikalią mintį, kad kiekvienas žmogus turi savo *kipšą* ir tik nugalėdamas jį, gali keistis. [...] Žmogaus asmenybė sudvejinama, *kipšas* veikia žmogaus vardu, bet už pasekmės atsako žmogus. Nematoma žmogaus pusė tampa pažini.“ (3, 143–144)

Kipšas komedijoje „Piktoji gudrybė“ yra *šešėlis*, kurio žmogus dažnai savyje neatpažįsta. *Lengvutis*, pasijutęs „nesmagiai“ (kilus susierzinimui ar pykčiui), numanydavo, kad tai esąs *velnio darbas*, bet kai jo ėmėsi su *kipšu* seniai bendradarbiaujanti *Žaltienė*, jis buvo greitai apkvailintas. Jo ir paties išsigandusio *velnio* balsu tvirtinama, kad „joks velnias nebūtų įstengęs“ 30 metų santarvėje gyvenusiųjų namuose sukelti tokio pragaro, kaip tai padaręs „už visus velnių gudrumus tūkstantį kartų

piktesnis“ bobos liežuvis (20, 49–51). Į *velnią* panašus personažas dramoje „Laimos atošvaista“ yra likimo deivė *Painėja* – velnias sielą tarsi *velia*, o *Painėja* painioja žmogaus likimo siūlą.

Žmogiškosios prigimties dvilypumas itin vaizdžiai atskleidžiamas misterijoje „Jūrų varpai“ dviejų vyrų personažais, kurių vienas atstovauja *žmoniškąją*, o antrasis – *pažmoniškąją* (*gyvūniškąją*) prigimties pusę. Pirmoji žmogaus asmenybės dalis žino, jog norint pasiekti žmoniškumo pilnatvę, reikia „atsižadėti visų niekų, tada iškyli. Tik taip idėjos tampa idealais.“ Tačiau antrasis, geismingasis žmogaus *aš* taria: „Aš tavo brolis – tavo šešėlis. Aš besotumą skelbiu. Sakysi – atsižadėkit, sakysiu – ragaukite, kiek tik nujėgiat. [...] Vis aš seku tave. Aš tavo šešėlis – žingsnis po žingsnio.“ (11, 14) Ši vydūniškoji *šešėlio* samprata yra identiška K. G. Jungo bei jo sekėjų psichoanalitikų „antiherojui“ – tai tamsioji psichikos pusė, nepatraukli dėl jos primityvumo, instinktyvumo, „gyvuliškumo, destruktivumo ar net mirties realumo“ (4, 262).

SVEIKA IR KRIZINĖ ASMENYBĖ

Save pažinęs Vydūno žmogus pasuka savęs transformavimo keliu. „Tik įgiję patirties, tapę sąmoningais, dramų protagonistai tampa *reginčiais* ir *girdinčiais*, o suradę harmoniją savyje, netenka antagonistų.“ (6, 56) Augimas, tobulėjimas „yra neišvengiamas, nes jei individas nesikeičia savo valia kaip *dykis*, jį kaip *vergą* bausdamas keičia pats gyvenimas, tobulina kančios keliu.“ (9, 192) Sveikoje asmenybėje „žmoniškumas, t. y. žmoguje įsikūnijęs dvasingumas, anot Vydūno, yra viso žmogaus gyvenimo tikrasis tvarkytojas, visų kitų jame besireiškiančių galių valdytojas. Jo veikimas matosi visoje žmogaus elgsenoje bei veikloje, santykiuose su kitais žmonėmis, su išoriniu pasauliu ir pačiu savimi.“ (2, 18)

Laukininkai (žemdirbiai) – kuriuos Vydūnas dėl jų artumo gamtai ir natūralios gyvenenos traktuoja kaip sveikiausiųjų luomą – *gydytoją Tautnorą* apibūdina kaip darnią asmenybę: „Ką mano, tą ir sako, tuo ir gyvena. Visame tikra sąskamba. Vienopas, pilnas jis žmogus.“ (24, 46) Žmogaus esmė (išmintis, širdis, sąžinė) vadovauja visiems tobulėjantiems Vydūno dramų herojams. „Reikia veikti, kaip skatina širdis, kad ir kažki kaip tyliai.“ (14, 73) *Algiūtė* tragedijoje „Laimės atošvaita“ „vaduojasi savo galva. Jai nieko neprikalbėsi. Pati ji nusistato savo amžiaus kelią.“ (14, 22) Grožvyda dramoje „Amžina ugnis“ apie sprendimą tapti vaidilute kalba kaip apie pašaukimą – ji nieko nesirinkusi, „širdelė mano tai už mane gražiai pati padaro“ (10, 37).

Dramose personažai pabrėžia pozityvaus mąstymo, pasitikėjimo savimi, savigarbos svarbą. „Yra svarbu pirm viso įgyti pasitikėjimą savimi“, – taria *Magė* majorui, siekiančiam primesti savąją valią (17, 141). „Kokia galva, tokia kalba. Tik ant palinkusios liepos visos ožkos lipa. O aš tiesi. Man rodos, kad kas save neskaito garbės vertu, tas turi papaikti ir sudirgti!“, – kalbama komedijoje „Kur prots“ (13, 44). Savigarba Vydūno dramose – tai ir pagarba savo gimtajai kalbai, istorijai; tautiškumo praradimas tapatinamas su individo autentiškumo ir žmoniškumo praradimu.

Dramoje „Karalaitė“ personažui vardu *Nuskriaustasis* sakoma, jog „vis kent žmogus, / ko priežastys / jo asmenybėje / paties augintos!“, tad jam patariama auginti savyje teisingumą ir tvirtybę (12, 23). *Dariūtė* ir *Rimvydaitis* tragedijoje „Laimos atošvaita“ – vieni tragiškiausių Vydūno herojų. *Dariūtė* – labai jautrios bei silpnos, į kraštutinumus linkusios merginos paveikslas. Negatyvių įvykių bei žodžių sureikšminimas, saviplaka, baimė ir nusivylimas buvo kasdieniai jos palydovai. *Dariūtės* mylimasis *Rimvydaitis* – nuolat abejojantis, neryžtingas vaikinys, tad abipusei meilei išsiskleisti nebuvo lemta – ji baigėsi abiejų savižudybe. Visai kitokio charakterio, bet ne mažiau tragiško likimo yra *Nikas Kubeikis* tragedijoje „Vergai ir dykiai“: tai prisitaikėlis, savanaudis ir pavydo bei keršto apakintas vyras. Jis dramos finale išgyvena tikrą vidinį *pragarą*: „Mylėjau, o žudžiau. [...] Aš likimo kankinys ir savo nuodėmių! Grimztu gilyn į mirties tamsybę, o numirt negaliu!“ (25, 109–126)

Vydūno dramose esama herojų, kurių negalėtume priskirti nei teigiamiems, nei neigiamiems herojams – jų asmenybėje nėra ryškus nei *žmoniškasis*, nei *pažmoniškasis* pradai. Tai atspindi simbolinis personažas *Girtuoklis* trilogijoje „Probočių šešėliai“. A. Martišiūtės teigimu, tai ir gundytojas, ir įžvalgus kitų kritikas (6, 177). Šis personažas tapatina save su velniais, bet taria norįs eiti ir eisiąs dangun, prabyla netgi apie šventumą. *Tautvyda*, žvelgdamas į miegantį *Girtuoklį*, klausia, ar čia ne „apsvaigusi pati tamsybė?“ Toji „apsvaigusi tamsybė“ būdinga ir trilogijos personažams, kuriuos būtų galima apibūdinti kaip šventeivas – tai *moterėlės* ir *Pūslys*: jie jaučiasi esą labai religingi, kitus kaltina bedieviškumu ar velniškumu, tačiau jie yra praradę save, savo individualią bei tautinę savastį. *Girtuoklis* primena suskilusią, K. G. Jungo žodžiais tariant, *šizofrenišką* asmenybę, o ypač – V. Kavolio aprašomą (socialinių bei kultūrinių pokyčių sąlygotą) *krizės asmenybę*, kuriai būdingas „nepasotinamas destrukcijos poreikis. [...] Ji pasižymi etiniu nenuoseklumu bei svyravimu tarp religinės ir pasaulietinės moralės kraštutinumų.“ (7, 12)

Personažai, įkūnijantys *pažmoniškumą* – gyvūniškąją žmogaus prigimtį – dramoje nesikeičia: tai *Latrai*, *Laidokas*, *Klaidžius*, *Kurčius*, *Krauryš* ir kt. Jų gyvenimas pavadinamas *gyvulių staugimu*, *mirštančiųjų balsais*, nes jame žmoniškumo nėra. Kai kuriuos jų, pvz., *Kurčių*, *Kraurį* būtų galima vadinti amoraliomis, patologiškomis asmenybėmis, o kiti, pvz., *Latrai*, tėra tik personažai-kaukės, simbolizuojantys tamsiąją žmogaus prigimties pusę (pažmoniškumą).

GYDYTOJAI IR SVEIKOS GYVENSENOS MOKYTOJAI

Sveikatos, sveiko žmogaus samprata ir sveikos gyvenenos principai keliose Vydūno dramose išsakomi žmonių sveikumu besirūpinančių herojų veikla ir jų idėjomis.

Gydytojas dramoje „Vergai ir dykiai“ yra pagrindinis herojus. Jo vardas *Gilvydas* (*giliai-vydėti*) ir pavardė *Tautnoras* (*tautos-noras*) pabrėžia šio personažo esmę – pasak tautos sielą simbolizuojančios *Senutės*, jis žmonėse jų gyvybę (žmoniškumą) žadina. *Tautnoras* – svetur mokslus baigęs ir į tėviškę sugrįžęs jaunuolis. Nustebusiems, kam tad mokslus ėjęs, paaiškina: „Kad išmanyčiau, kas tikrasis žmogaus gyvenimas, [...] paveikslu norėčiau būti sveiko žmoniško gyvenimo“ (25, 31),

todėl čia įsikursiąs, mokinsiąs kaimynus sveikais išlikti ir gydysiąs, jeigu kas susirgtų. *Tautnoras* siekia būti darbštumo ir žmoniškumo pavyzdžiu, ragina žmones būti savimi, keistis patiems ir gerinti savo būtį, o ne kaltinti kitus ar verkšlenti. *Gydytojas* didesnę dėmesį kreipia ne į kūną, bet į dvasią-sielą; aptarinėdami jo mokymą, *Tautnoro* kaimynai pripažįsta, jog „dvasiai ir sielai priaugus, be abejo, būtume ne vien žmoniškesni, bet ir sveikesni, ir palaimingesni“ (25, 45).

Komedijos „Pasveikimas“ *gydytojas* yra daugiau simbolinis nei realus personažas, nors atlieka sudėtingas medicinines procedūras – operacijas. Jis, kaip ir kiti komedijos personažai, prisodrinti simbolikos: ypatinga išvaizda, žodžiai ir veiksmai. *Gydytojas*, „apsitaisęs kaip koks magas“ ir yra artimas gamtai – renka miške žoleles. Storapilvio *Kvaišos* geismus be perstojo valgyti jis įvardina *gyvuliais*, kuriuos šeriant jie vis auga jame, kol galų gale suėsią ir jį patį. *Gydytojui* iš jo pilvo kažką (gyvulio pavidalu) išėmus, jo padėjėjas *Varys* stebisi: „Iš tikro ir baisu, kas žmoguje gali augti ir gyventi! Nenuostabu, kad žmonės serga visokiomis ligomis ir miršta! Beveik sakyčiau, serga ir miršta žmoniškumo stoka“ (19, 28). *Gydytojas* greito galutinio pasveikimo *Kvaišai* nežada, o linki drąsos gyventi naujai; reikės kitaip – žmoniškai – maitintis ir „teks dabar viso ko užsigydyti! Ir teks pačiam save tirti!“ (19, 29)

Dramoje „Varpstis“ sveikos ir prasmingos gyvenimos propaguotojas – ką tik mokslus baigęs inžinierius *Rimvydas Gernys*. Kurti šviesesnį miestelio gyvenimą jį įkvepia mįslingasis personažas *Keleivis* – „Geranorių draugijos“ kūrėjas. Pradžioje *Rimvydas* stebisi kai kuriomis *Keleivio* nuostatomis, pvz., nevirtoti jokių alkoholinių gėrimų – nes juk „sako gydytojai visi, kad vyno gerti sveika!“ (24, 19) Bet vėliau ir pats ima vengti „viso to, kas svaigina ir nuodija“ (24, 27). Jaunuolis dramoje yra *inžinierius* daugiau ne profesine, o socialine prasme – tai gyvenimo reformatorius, pasišventęs kurti žmoniškesnę ir sveikesnę visuomenę. *Keleivio* skatinami, *Rimvydas* ir verslininkas *Kernius* įkuria „naujovišką valgyklą“, kurioje – jokio alkoholio, sveiki valgiai ir sveikas maistas sielai bei paskaitos, teatras, skaitykla. Sklindant kalboms, jog čia nebus mėsos, *Rimvydas* nuramina: „Bus ir mėsos. Bet žinot patys, kurie gyvuliai daugiau dirba, – tie, kurie mėsą, ar tie, kurie žolę ėda.“ (24, 66) *Keleivis* tikisi, jog miestelio žmonės pritars *Rimvydo* organizuojamoms naujovėms, o ne *Klaidžiaus* ir *Laidoko* kuriamai naujai smuklei, kuri žmones „verčia pragaran“.

Žmoniškumu kaip sveikatos pagrindu rūpinasi ir kiti Vydūno herojai: „Matyti – serga žmonės šios šalies! / Kaip jai gražinsiu – žmoniškumą?“ (16, 36) Veikale „Nakvišos gėralas“ žmoniškumo deivė *Aura* siekia padėti žmonėms suvokti save ir gyvenimą, „savaip gyventi reikia ir tvirtėti“ (16, 38). Žmoniškumo deivės palydovių vardais *Kantra* ir *Veikla* pabrėžiamos žmoniškumo puoselėjimo sąlygos – kantrybė ir aktyvi veikla. Dramoje „Likimo bangos“ akcentuojama drąsos, džiaugsmo, teismo, gyvojo tikėjimo svarba – tik tokius likimas kelią aukštyn. Žmogaus sveikatą ir laimę Vydūnas sieja su jo dvasios-sielos skaidrumu – deivė *Laima* lemianti visuomet taip, kokia yra žmogaus širdis ir jo dvasia. Dramoje „Pasiilgimas“ vidinę žmonių darną ir gyvenimą stiprina *laumės*. Jos žmonių ašaras perkeičia į jų sielas gaivinančią rasą, o „žmonelių geidulius, mirtinai juos nukankinančius“ – į galią

kuriančią skaistybę. *Laumės* tvirtina žmonių ryžtingumą, teisingumą, viltį, grožę, taurumą, „šaltas širdis visiškai atšildančią“ didžią meilę, kad „visos sielos sveikos pražydėtų“ (18, 32–34).

VIETOJ IŠVADŲ –APIE *KVAIŠOS* VIRSMĄ KOMEDIJOJE „PASVEIKIMAS“

Kvaišai magiškasis *gydytojas* buvo tarsi pirmoji pagalba, padėjusi *apvalyti* kūną, tačiau išsivaduoti iš aistringą mąstymo ir geismų (*gyvulių*) šėlsmo jam reikėjo pačiam. Praradęs norą gyventi, nevilties ir bejėgiškumo slegiamas, nelaimingasis bėgo mišku. Tyro oro ir judėjimo dėka prablaivėjęs nuo jį kankinančių geismų (*gyvulių*), *Kvaiša* sutiko *vaikus* (gyvulėlius ganančius piemenukus!), kurie norėjo to, kas gera, gražu, šventa. Šie *vaikai* – tai prasiveržę pirmieji jo paties žmoniškumo spinduliai – išmintis, kuria jis iš pradžių nepatiki: „Kas gražu? Kas šventa? Kam to norėt reikėtų?“ Susimąstęs ir suvokęs, kaip iš tikro turėtų gyventi žmogus, jis ir žmogumi nebedrįsta vadintis. Po kritiško žvilgsnio į savo ligšiolinį gyvenimą, jame pagaliau gimsta noras keistis ir būti žmogumi. Jis trokšta sutikti tikrąjį gydytoją ir pagyti, būti tokiu, „kaip tie kūdikiai“, trokštą tyrumo ir šventumo. Po šio sąmonės nuskaidrėjimo įvyksta didysis *Kvaišos* virsmas. Jis atranda tikrąjį gydytoją – žmoniškumą, savąją esmę: „Aš pagijau! Aš pasveikau! Ar ne stebuklas! Manų pabudo žmoniškasis noras. Gyvensiu žmoniškai. Ir pasidžiaugsiu tuo, kas gera ir gražu! Kas išmintinga! Ar jūs suprantant mano džiaugsmą? Aš bėgau galo pats pasidaryti, o sutikau gyvybę! [...] Aš jau ir suprantu stebuklą, kurs įvyko. Kaip man sušvito, traukiant gairių orą, jo skaistumą, tai manyje ir tuoj patsai žmogus pabudo! Gyvent pradėjo ir gyventi nori...“ (19, 41–42)

Literatūra

1. L. Astra. Vydūniškoji sąmonės fenomenologija // *Vydūnas lietuvių kultūroje*. – 1994, Vilnius.
2. V. Bagdonavičius. *Vydūno etika*. – 1999, Vilnius.
3. P. Bielskis. Vydūno teatrinė aidija // *Tiltai*. Priedai. Mokslo darbai, 2006, nr. 32.
4. G. Gudaitė. *Asmenybės transformacija sapnuose, pasakose, mituose*. – 2001, Vilnius.
5. A. Jurgutienė. *Naujasis romantizmas – iš pasiilgimo*. – 1998, Vilnius.
6. A. Martišiūtė. *Vydūno dramaturgija*. – 2000, Vilnius.
7. V. Kavolis. *Kultūrinė psichologija* [straipsnių rinkinys]. – 1995, Vilnius.
8. V. M. Putinas. *Raštai*, 10 t. – 1969, Vilnius.
9. R. Tamošaitis. *Indų idealizmas*, Vydūnas, Krėvė. – 1998, Vilnius.
10. Vydūnas. *Amžina ugnis*: dramatiška trilogija. – 1913, Tilžė.
11. Vydūnas. *Jūrų varpai*: triveiksmė misterija. – 1920, Tilžė.
12. Vydūnas. *Karalaitė*: triveiksmė drama iš žemaičių pasakos. – 1925, Tilžė.
13. Vydūnas. *Kur prots*: komedija 1 v. – 1907, Tilžė.
14. Vydūnas. *Laimės atošvaita*: 5 veikslių tragaidė su Atvarta ir Užvarta. – 1934, Tilžė.
15. Vydūnas. *Mūsų laimėjimas*: misterija, 3 veikslių meliai. – 1913, Tilžė.
16. Vydūnas. *Nakvišos gėralas*: 1v. pasakų vaidinys. – 1937, Tilžė.
17. Vydūnas. *Pasaulio gaisras*: 5 veikslių tragedija su Ieiga ir Išeiga. – 1928, Tilžė.
18. Vydūnas. *Pasiilgimas*: pasakiškas 3 veikslių vaidinys. – 1938, Tilžė.
19. Vydūnas. *Pasveikimas*: trijų veikslių teigiamos pajuokos vaidinys. – 1934, Tilžė.
20. Vydūnas. *Piktoji gudrybė*: komedija 1 v. – 1908, Tilžė.
21. Vydūnas. *Probočių šešėliai*: dramatiška aidija trijose dalyse. – 1908, Tilžė.
22. Vydūnas. *Ragana*: vieno veiksmo misterija. – 1918, Tilžė.
23. Vydūnas. *Sigutė*: iš lietuvių pasakos sumanyta vienaveiksmė misterija. – 1914, Tilžė.
24. Vydūnas. *Varpstis*: triveiksmė drama. 1923, Tilžė.
25. Vydūnas. *Vergai ir dykiai*: 4 v. tragaida. – 1919, Tilžė.

„Į sveiką gyvenimą ir skaidrią būti Vydūno keliu“.

Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2010.